

MONEDELE ÎȘI DEZVĂLUIE POVEȘTEA – ISTORIA MONEDEI ÎN DACIA PREROMANĂ –

Nicolae Sabin DORDEA

Prefață

Numismatica este o disciplină conexă istoriei și poate constitui pentru amatori o pasiune frumoasă și interesantă. În mod sigur, sentimentul pe care îl ai ținând în mână o monedă veche de două mii de ani, este unul de respect, este acela că ții în mână un crâmpei de istorie. Dacă monedele ar putea povesti...ar fi minunat. Martore ale unor evenimente, multe necunoscute nouă, ele oferă informații, spun mult, dar nu pot să și povestească. Rolul specialiștilor în arheologie și numismatică, este tocmai acela de a le pune într-un context istoric corect, de a le dezvălui povestea. La rândul lor, monedele confirmă evenimente și situații relevante de alte surse istorice, vin în sprijinul unor afirmații ale specialiștilor. Numismatica, prin studiul și analiza pieselor monetare, poate descoperi informații interesante, elemente de natură economică, militară sau religioasă, într-un cuvânt, reflectarea realității unei epoci.

Articolul de față, departe de a fi un „savant tratat de numismatică”, este un instrument care furnizează iubitorilor de numismatică cunoștințe elementare despre monetăria în Dacia preromană. El tratează cronologic istoria monedelor de la prima lor apariție pe pământul dacilor și până la cucerirea romană, prezentând emisiunile monetare cu imagini avers- revers (atunci când se găsesc), însoțite de descrieri și informații interesante, fiind totodată un ghid numismatic util și ușor de utilizat.

Din multitudinea de imagini de monede de pe internet le-am ales pe cele mai bune și mai clare, pentru a se înțelege cât mai bine caracteristicile acestora, utilizarea acestor imagini fiind numai în scop educativ. Este lesne de înțeles că având o vechime de peste două mii de ani, starea de conservare a unora dintre monede nu este de cea mai bună calitate. Există tipuri monetare pentru care încă nu am găsit imagini pentru exemplificare. Acestea vor fi completate în material pe măsură ce le vom identifica pe sursele online. Un prim capitol îl reprezintă monedele orașelor grecești.

I. MONEDELE ORAȘELOR GRECEȘTI DE PE COASTA DE VEST A MĂRII NEGRE

Apariția monedelor în Dacia este legată de orașele grecești de pe țărmul Marii Negre (Pontul Euxin). În secolele al VII-lea și al VI-lea a.Chr. teritoriile traco-getice au intrat în sfera de interes comercial a negustorilor greci, iar această stare de fapt a avut ca rezultat întemeierea coloniilor grecești Istria, Kallatis și Tomis, pe coasta dobrogeană a Mării Negre. Centre comerciale locale, purtătoare ale civilizației antice grecești din marile metropole, coloniile înființate au adus o civilizație superioară celei traco-getice, accelerând progresul populației autohtone. Pe parcursul aceluiași secol, pe țărmurile vestic și nordic al mării au fost întemeiate multe alte colonii importante consemnate de istorie, printre care Apollonia Pontica (astăzi Sozopol, în Bulgaria), Odessos (astăzi Varna, în Bulgaria), Olbia (în Ucraina) la gurile Bugului și Tyras la limanul Nistrului. Colonizarea masivă a întregului bazin pontic de către greci a însumat aproximativ nouăzeci de orașe-porturi. La aproximativ două secole de la apariția primelor monede din istorie în regatul Lydiei din vestul Asiei Mici (astăzi Anatolia, Turcia), primele monede care au apărut pe actualul teritoriu al României au fost cele din zona Daciei Pontice începând cu secolul al V-lea a.Chr., când orașele grecești de pe țărmul vestic al Mării Negre au emis propriile lor monede (Histria – secolul al V-lea a.Chr., Callatis – jumătatea secolului al IV-lea a.Chr., Tomis – secolul al III-lea a.Chr.).

Evoluția celor trei colonii vest pontice a fost inegală pe parcursul întregii lor existențe, deși istoria lor are și elemente comune. Pentru perioada corespunzătoare secolelor VI – IV a.Chr., Istria a fost colonia care s-a impus în mod deosebit.

ISTRIA (Histria)

Utilizez numele în limba greacă, Istria, nu numai pentru faptul că așa este cunoscută în numismatica europeană, ci pentru că așa stă scris pe monedele acestei așezări antice și pentru că numele său provine de la Istros.

Prin urmare, Istria, aflată în apropierea gurilor de vărsare ale Dunării în mare, este cea mai veche colonie de pe coasta de vest a Mării Negre. Grecii i-au dat acestei colonii numele de Istria de la numele grecesc al fluviului Dunărea – Istros, acest nume desemnând în special cursul său inferior. Mai târziu, numele dat de romani a fost Danubius, desemnând în special cursul superior și mijlociu al fluviului. Strabon scria că cetatea Istria se află „la o depărtare de 500 de stadii de gura sacră a Istrului”. Conform informațiilor rămase de la Eusebiu, colonia a fost întemeiată de grecii din Milet în anul 657 a.Chr.. De altfel, originea sa milesiană este confirmată și de Pliniu cel Bătrân și de Strabon. După Pseudo – Scymnos, întemeierea Istriei ar fi avut loc în timpul pătrunderii sciților în Asia, adică la finele secolului al VII-lea a.Chr.. Cercetările arheologice desfășurate în cetatea Istria au scos la lumină ceramică greacă rhodo-ionică, corintică și attică, din a doua jumătate a secolului al VII-lea a.Chr., acestea confirmând informațiile oferite de Eusebiu. Începând din sec. al VI-lea a.Chr. Istria a devenit cel mai important polis de pe țărmurile de vest și nord-vest ale Pontului Euxin, cunoscând activități economice și comerciale ample, având relații cu alte centre comerciale și întreținând raporturi continue cu autohtonii. În cursul secolelor al V-lea și al IV-lea a.Chr., Istria s-a transformat în centru de producție, depășind stadiul de centru comercial și intermediar de schimb între grecii din metropole și autohtoni. S-au deschis ateliere ceramice, a sporit producția de cereale din teritoriile rurale, s-a intensificat pescuitul la gurile Dunării și s-au amplificat raporturile cu populația locală traco-getică. Pe plan politic, Istria a jucat un rol important prin participarea la revolta orașelor pontice împotriva regelui macedonean Lysimach, la războiul împotriva Bizanțului și la conflictul care l-a opus pe Mithridates al VI-lea Eupator romanilor. În jurul anului 260 î.d.Hr., Istria s-a aliat cu cetatea Kallatis pentru a smulge orașului Byzantion controlul asupra portului Tomis.

DRAHMA ISTRIANA. Cunoscând o nouă etapă de dezvoltare, în secolul al V-lea a.Chr. la Istria s-au deschis și primele ateliere monetare, colonia grecească emițând monedă proprie în jurul anilor 480-475 a.Chr.. Este vorba despre binecunoscutele drahme de argint turnate, considerate a fi primele monede de pe actualul teritoriu al României. Ele au pe avers emblema orașului, reprezentată de un vultur deasupra unui delfin,

orientat spre stânga și legenda cu caractere grecești ΙΣΤΡΙ (ISTRI) desemnând numele coloniei, toate încadrate într-un pătrat (quadratum incusum). Asemenea drahmelor ateniene care poarta pe revers o bufniță, simbol al zeiței Atena, pătratul adâncit este un element caracteristic monedelor antice grecești. Conform celebrului om de cultura român Nicolae Iorga, aceste simboluri, vulturul de mare ținând în gheare un delfin, au fost utilizate pe monede și de alte orașe grecești, cum ar fi Sinope – alta colonie a Miletului – și Olbia. Pe reversul monedelor istriene sunt prezente două capete umane alăturate, unul dintre ele fiind poziționat răsturnat, reprezentând probabil Dioscurii sau poate alți zei protectori ai comerțului cetății.

Drahmele de argint bătute la Istria au avut o arie relativ largă de circulație, cuprinzând în special Dobrogea, astfel de monede fiind descoperite și în Muntenia și Moldova. Odată cu trecerea timpului, greutatea drahmei istriene a scăzut, de la 7-8 grame în secolul V a.Chr., la 5-6 grame în secolul IV a.Chr.. Pe lângă drahme, la Istria au fost bătute și alte monede divizionare din argint cu aceleași caracteristici iconografice: hemidrahmă, egală cu jumătate dintr-o drahmă, sfert de drahmă, obol, egal cu 1/6 dintr-o drahmă, hemiobol, egal cu 1/2 dintr-un obol sau egal cu 1/12 dintr-o drahmă.

Hemiobol, 0,47 gr.

Între 450-350 a.Chr., orașul Istria a bătut monede din bronz care sunt încadrate în două principale tipuri: **ROATA CU SPITE**. Primul tip este cel cu roata cu patru spițe pe avers și legenda ΙΣΤ (IST de la Istria) pe revers, uneori cu literele Ι și Τ mai mici decât Σ, aceste monede fiind considerate cele mai vechi monede de bronz istriene.

Ele au fost datate de specialiști ca B.Pick (a redactat un catalog al monedelor istriene) sau C.Preda între mijlocul secolului al V-lea și mijlocul secolului al IV-lea a.Chr.. Se presupune că au fost emise după stoparea din circulație a vârfurilor de săgeți și cu siguranță au folosit ca monedă divizionară pentru drahmele de argint. Aceste monede, realizate în marea lor majoritate prin turnare, dovedită de faptul că unele exemplare mai pastrează un mic peduncul rămas de la orificiul de scurgere a metalului în tipar, au variații mari de greutate și

de diametru. Constantin Preda, în lucrarea sa Istoria Monedei în Dacia Preromană, le-a clasificat în cinci grupe, în funcție de diametru și greutate: Gr. I.: 7-9,5 mm; 0,21-0,98 g.; Gr. a II-a: 10-11,7 mm; 0,54-1,18 g; Gr. a III-a: 12-14 mm; 0,60-2,15g; Gr. a IV-a: 15-16 mm; 0,58-2,52 g; Gr. a V-a: 17-18 mm; 2,52-3,37 g.

ISTROS. Cel de-al doilea tip monetar considerat printre cele mai vechi, este cel având pe avers reprezentarea umană a zeului fluviului, Istros, și emblema cetății Istria pe revers. Sunt cunoscute două serii cu zeul Istros, emise probabil la diferență de mai bine de un secol.

Monedele aparținând primei serii au flan neregulat și gros, iar datarea lor le situează în secolul al IV-lea a.Chr.. După unele păreri acestea sunt printre primele monede de bronz emise de Istria. Afirmatia are o logică, ținând cont de faptul că încă de la întemeiere, locuitorii acestei cetăți doreau să-și facă cunoscută prezența în lumea comerțului maritim. Pe aversul acestor monede, efigia zeului Istros, cap uman cu barbă și coarne de taur, apare în semiprofil spre dreapta și este plasată în câmpul din stânga al monedei. Pe revers apare emblema cetății, vulturul pe delfin spre stânga și legenda IΣTPI (ISTRI), în cazuri rare IΣTPIH (ISTRIA). Din cauza vechimii și probabil a aliajului utilizat, sunt rare monedele de acest tip în stare bună de conservare.

Cea de a doua serie cuprinde monede cu flan circular mai bine conturat și mai subțire, datarea lor situându-le, conform lui B. Pick, în jurul anului 200 a.Chr.. Ceea ce le deosebește de monedele primei serii este faptul că pe avers reprezentarea zeului Istros apare redată din față.

APOLLO. Un alt tip monetar între emisiunile de bronz istriene din perioada următoare este reprezentat de monedele care au pe avers capul zeului Apollo cu cunună de lauri, iar pe revers emblema orașului, vulturul pe delfin spre stânga și legenda IΣTPIH. În spațiul dintre delfin și coada vulturului se afla câte o monogramă: A,B,Γ,Δ,E,H,Θ,K,P, ca semn al monetăriei sau al magistratului monetar. Cu un diametru de 15-17 mm, greutatea lor se situează între 3-5 g. Aversul acestui tip de monede este foarte asemănător cu cel al emisiunilor de bronz ale lui Filip II, regele Macedoniei, care au avut o largă circulație pe piața orașului Istria.

Printre exemplarele acestui tip monetar există piese pe reversul cărora vulturul este redat cu aripile deschise și pe care apar siglele sau numele abreviate ale unor magistrați monetari: API (ARistotel), AYXH, HPOΔO (IRODO), eventual cu aplicare de contramărci (capul lui Helios sau Hermes). După B.Pick aceste emisiuni aparțin secolului al IV-lea a.Chr., dar mai nou, se crede că datarea lor se situează între a doua jumătate a secolului al IV-lea și începutul secolului al III-lea a.Chr. (350-300 a.Chr.):

HELIOS. Un tip monetar mai rar, emis probabil într-un tiraj mai mic, considerat din aceeași perioadă cu cel al zeului Istros din seria a doua, datat de B.Pick în jurul anului 200 a.Chr., este cel al caror monede au pe avers capul lui Helios redat din față, iar pe revers aceeași emblemă a orașului, vultur pe delfin spre stânga și legenda ΙΣΤΡΙΑ (ISTRIA). Sunt piese de 2,4-2,5 g, cu diametre de 13-14 mm:

DIONYSOS. Monedele de bronz care constituie un alt tip monetar distinct, sunt cele care au pe avers capul zeului Dionysos spre dreapta cu cunună de iederă, iar pe revers un chiorchine de strugure și legenda ΙΣΤΡΙΑ (ISTRIA). Ca datare, acest tip monetar se situează între sfârșitul secolului al III-lea a.Chr. și mijlocul secolului al II-lea a.Chr. (210-150 a.Chr.).

Alte

emisiuni din bronz mai târzii din perioada autonomă a Istriei, care pot fi datate până în sec. I a.Chr. îi reprezintă pe avers pe zeii Demetra, Hermes și Apollo.

CUNUNA DE SPICE. O serie aparte este constituită de monedele care au pe avers o cunună de spice, în interiorul căruia este plasată legenda ΙΣΤΡΙΑ și mai apare sigla H. Au greutatea între 1,58-1,80 g și un diametru de 14 mm. Acest tip monetar face parte din emisiunile târzii ale Histriei și sunt emise prin a doua jumătate a

secolului II a.Chr. și începutul secolului I a.Chr. – (150-100 a.Chr.).

DEMETRA. Un alt tip monetar este acela care are pe avers capul zeiței Demetra cu văl spre dreapta și pe revers emblema orașului, vultur pe delfin spre stânga și legenda ΙΣΤΡΙΑ (ISTRIA). Se cunosc putine exemplare din acest tip, cu diametre între 15-22 mm sau chiar mai mici și cu greutate între 3-6,5 g. Pe unele exemplare apar numele abreviate ale magistraților monetari: API (ARISTOTEL), MONI, XAI, , iar pe altele apare sigla monetariei, de exemplu Y. Emiterea monedelor cu imaginea Demetrei poate fi datată în a doua jumătate a secolului al II-lea a.Chr și primele decenii ale secolului I a.Chr. – (140-80 a.Chr.).

HERMES. Un alt tip monetar îl constituie monedele cu efigia lui Hermes pe avers, iar pe revers vultur pe delfin spre stânga și una din legende: ΙΣΤΡ, ΙΣΤΡΙΑ, ΙΣΤΡΙΑΝ, ΙΣΤΡΙΑΝΩΝ (ISTRIANON). La unele se întâlnește numele abreviat al magistratului monetar, de exemplu ΔΙΟ (DIONYSOS) sau sigla monetariei, de exemplu Α. Monedele cu efigia lui Hermes se datează în a doua jumătate a secolului al II-lea a.Chr și primele decenii ale secolului I a.Chr., chiar puțin mai târziu decât monedele cu Demetra – (130-80 a.Chr.).

APOLLO. Printre ultimele monede istriene de bronz se numără și cele care au pe avers reprezentarea zeului lui Apollo, șezând pe scut, cu o săgeată în mâna dreaptă, cu mâna stânga sprijinindu-se pe arc, iar pe revers emblema orașului, vultur pe delfin, legenda ΙΣΤΡΙΑ (ISTRIA) și numele abreviat al magistratului monetar, de exemplu ΑΡΙΣΤ (ARISTOTEL). Greutățile lor variază între 1,0-3,80 g, iar diametrul lor între 15-20 mm.

DIONYSOS. Un alt tip monetar asemănător celui de mai sus, este acela al caror monede au pe avers pe zeul Dionysos, în picioare cu sceptor și kantharos (vas grecesc, cupă de băut cu două mânere) și cu pantera alături, cu același revers cunoscut, emblema orașului, vultur pe delfin și legenda ΙΣΤΡΙΑ (ISTRIA). Aceste monede au greutate între 2,96-3,14 g și un diametru de 18 mm. Deosebit la acest tip de monede este faptul că nu apare nici un nume de magistrat monetar. Sunt datate spre finele secolului I a.Chr. și până pe la mijlocul secolului I p.Chr. – (90 a.Chr. - 50 p.Chr.).

ATHENA. Un tip monetar mai puțin cunoscut, considerat ca făcând parte din ultimele emisiuni din perioada semiautonomă a orașului, este cel al căror monede au fost datate până spre jumătatea secolului I p.Chr. și care au pe avers bustul zeiței Athena cu coif spre dreapta, iar pe revers un caduceu și legenda ΙΣΤΡΙΑ (ISTRIA). Observăm că în denumirea orașului pentru litera S nu mai este folosit semnul Σ (sigma), ci litera C. Caduceul (kerykeion, în greacă), un baston cu aripi și cu doi șerpi încolăciți în jurul lui, era considerat în antichitate un simbol al comerțului, asociat cu zeul grec Hermes, mesagerul zeilor și protectorul comercianților. Istoria Istriei povestește că în secolul I a.Chr. șirul emisiunilor de monede a fost întrerupt. Este demonstrat că piața Daciei preromane era larg dominată de denarul roman republican, însă monedele imperiale romane ale secolului I p.Chr. au pătruns aici, în cea mai mare parte, abia după cucerirea romană.

Foarte multe exemplare din ultimele serii monetare istriene sunt uzate în circulație și în plus, poartă una, doua sau chiar trei contramărci cu chipurile zeilor Helios și Hermes, ceea ce denotă că perioada lor de circulație trebuie să se fi prelungit, chiar până în secolul I p.Chr.

Istria și-a reluat emisiunile monetare sub dominația romană, în timpul împăratului Antoninus Pius, baterea monedelor continuând până sub împăratul Gordian al III-lea (238-244 p.Chr.), perioadă după care activitatea monetărilor locale a încetat definitiv.

KALLATIS (Callatis)

Cel de-al doilea oraș pontic care a bătut monedă a fost Kallatis. Despre întemeierea la sfârșitul secolului al VI-

lea a.Chr. a orașului Kallatis (astăzi Mangalia, România), colonie de origine doriană, există informații de la Pseudo – Scymnos, care arată că aceasta a fost înființată de grecii veniți din Heracleea Pontică (azi Eregli, în Turcia), pe vremea când în Macedonia era rege Amyntas I (540 – 498 a.Chr.). Heracleea Pontică era la rândul ei o cetate înființată de coloniști veniți din Megara. În afară de cetatea Kallatis supranumită, se pare, „cea cu ziduri puternice”, coloniștii plecați din Heracleea au înființat cetatea Chersones din Crimeea. Deoarece Megara era considerat un oraș fondat de Heracle (Herakles la greci, Hercule la romani), cetățenii din Kallatis îl considerau pe marele erou grec, protectorul și strămoșul lor. De la Pliniu cel Bătrân aflăm că orașul s-a întemeiat pe locul unei așezări tracice, numită Cerbatis sau Acervetis. La mijlocul secolului al IV-lea a.Chr. Kallatis-ul era în plină dezvoltare, transformându-se ca și Istria, într-un important centru de producție. Au fost ridicate edificii publice și monumente de artă importante, iar în atelierele de ceramică a fost fabricată o mare cantitate și varietate de statuete colorate din argilă arsă, de un remarcabil nivel artistic. Principala ocupație a coloniștilor greci era comerțul cu populația locală getică (cumpărau grâu, miere, blănuri, pește și sclavi și vindeau produse de lux: ceramică, țesături, vin grecesc). Secolul I a.Chr. a fost o perioadă zbuciumată pentru cele trei orașe grecești, motiv pentru care dezvoltarea economică a acestora a înregistrat o stagnare, dacă nu chiar o involuție. Kallatis a făcut parte, împreună cu multe alte orașe grecești, din coaliția antiromană organizată de regele Pontului, Mithridates VI Eupator (acesta a domnit între 120 – 63 a.Chr.). Cetatea a ajuns, în anii 50 a.Chr., sub influența regelui Burebista. Generalul roman Licinius Crassus, în 29-28 a.Chr., a înglobat definitiv cetatea în granițele Imperiului Roman. A făcut parte din comunitatea cetăților pontice, federație care a fost cunoscută sub numele de Hexapolis. Celelalte cinci orașe din această asociație erau Tomis, Istria, Dionysopolis, Odessos și Mesambria. Comunitatea avea ca scop celebrarea cultului împăratului. Capitala era la Tomis iar președintele federației era numit pontarh. Kallatis a suferit mult de pe urma invaziilor barbare. În 269 p.Chr. cetatea a rezistat eroic coaliției de popoare migratoare conduse de goți. Orașul a pierdut cartierele aflate în afara zidurilor, care au fost incendiate.

DRAHMA KALLATIANA. Primele emisiuni ale coloniei Kallatis sunt drahmele de argint, bătute după sistemul ponderal aeginetic (de la Aegina) folosit și în orașe ca Heraclea Pontică, Bysantion și Sinope. Celălalt standard de greutate utilizat de lumea greacă era cel euboic-attic. Iconografia monedelor din argint kallatiene este influențată evident de emisiunile lui Alexandru cel Mare. Pe avers apare Herakles imberb, strămoșul mitic al grecilor din Kallatis, cu blana leului din Nemea pe cap, iar pe revers, alături de spicul de grâu, se afla armele eroului grec, măciuca, arcul și tolba cu săgețile înveninate cu sangele Hydrei din Lerna și legenda ΚΑΛΛΑ, ΚΑΛΛΑΤΙ, ΚΑΛΛΑΤΙΑ. În câmpul de deasupra, mai rar în câmpul de jos, apare și monograma monetăriei. Monedele au de regulă greutate cuprinse între 5- 5,50 g, uneori depășind aceste limite.

HEMIDRAHMA KALLATIANA. Pe lângă drahme, orașul a emis și monede divizionare din argint, de tip hemidrahmă, cu aceleași reprezentări, cântărind cel mai adesea între 2,30-2,60 g, cu diametrul de 14 mm:

Datate în secolul al IV-lea a.Chr., atelierul monetar kallatian fiind deschis de pe la 330 a.Chr., perioada de emisiune a acestor monede din argint pare să fi fost scurtă, mai exact, redusă la domnia lui Alexandru cel Mare și până în 313 a.Chr., anul asediului cetății de către Lysimach.

Monedele kallatiene din argint au avut o arie relativ restrânsă de circulație, numărul pieselor cunoscute fiind destul de redus, justificat fiind de numărul mic de descoperiri.

Monedele din bronz kallatiene, datate din primul sfert al secolului al III-lea a.Chr. și până spre mijlocul secolului I a.Chr., au cunoscut o evoluție iconografică mult mai diversificată decât cele din argint. Pe aversul acestor monede sunt reprezentați Dionysos, Demetra, Herakles, Apollo, Athena, Hermes și Artemis iar pe revers attribute specifice acestor divinități și membri ai cortegiilor acestora, precum și legenda orașului și/sau numele divinității de pe avers, cu contramărci și nume de magistrați.

DIONYSOS. Seria monedelor de bronz emise de Kallatis pare să fi început cu tipul monetar care reda pe avers capul lui Dionysos cu cunună de iederă în profil spre dreapta, iar pe revers panteră sărind spre dreapta, cu tyrsos în spate și spic de grâu sub picioarele dinapoi, în poziție orizontală, în câmpul de jos apare legenda KALLA (KALLAtis), deasupra și sub panteră câte o siglă sau monogramă. Greutatea lor este de 7-9 g, iar diametrul 21-23 mm. Sunt datate cronologic în prima jumătate a secolului al III-lea a.Chr. – (281 a.Chr.).

O variantă a acestui tip monetar este cel al căror monede au de asemenea pe avers capul lui Dionysos cu cunună de iederă în profil spre dreapta, iar pe revers o cunună de iederă care poartă în interior sigla monetăriei, de exemplu literele A/OA, E, ΠΟ/ΛΥΙ, în dreapta un tyrsos și sus legenda KALLA (KALLAtis), eventual contramarcă.

DEMETRA. În paralel, dacă nu chiar înaintea emisiunilor cu capul lui Dionysos, a fost emis un alt tip monetar, care are pe avers capul spre dreapta al zeiței Demetra cu vâl și cununa de spice, pe revers cunună de spice,

deasupra apare KΑΛΛΑΤ (KALLATis), sau KΑΛΛΑΤΙ (KALLATis), iar în interior numele abreviat al magistratului monetar, ΔΙ (de la Dionysos), mai rar ΔΙΟ (DIONysos). Greutățile lor variază între limitele 5-7,6 g, iar diametrele între 18-21 mm. Sunt datate cronologic în prima jumătate a secolului al III-lea a.Chr. – (281 a.Chr.):

HERAKLES. Alt tip de monede au pe avers capul tânăr a lui Herakles cu cununa de lauri, iar pe revers, spic, măciucă, tolă cu arc, legenda KΑΛ (KALLatis), sau KΑΛΛΑΤΙ (KALLATis) și numele prescurtat al magistraților FIL, FILON, NPA. Greutatea lor variază de la 2,2- 5,0 g, iar diametrul între 15-17 mm. O variantă este cea cu capul lui Herakles spre dreapta pe avers, iar pe revers măciucă, chiorchine de strugure, tolă cu arc și în exergă legenda KΑΛΛ (KALLatis):

O altă variantă este cea cu capul cu barbă al lui Herakles spre stânga pe avers, iar pe revers reprezentarea unei zeițe feminine șezând, probabil Kybele, cu simboluri în mâini și legenda KΑΛ Λ ΑΤΙΑΝΩΝ (KALLATIANON) care înconjoară scena:

APOLLO. Alt tip monetar este cel al căror monede de bronz de tip obol au pe avers capul lui Apollo spre dreapta, contramarcate cu chipul zeului Hermes, iar pe revers celebrul trepied și legenda înscrisă la stânga și la dreapta KΑΛΛΑ ΤΙΑΝΩΝ (KALLATIANON), în exergă ΑΠΟΛΛΟ (APOLLO) Sunt datate în secolele III-II a.Chr. Aceste monede au greutate de 9-10 g și diametrul de 25 mm.

O variantă a acestui tip este cel care pe revers are trepidul plasat central, un spic de grâu în stânga și legenda înscrisă la stânga și la dreapta, KΑΛΛΑ ΤΙΑΝΩΝ (KALLATIANON), în exergă sigla monetăriei, Α ΟΑ:

ATHENA. Un alt tip monetar este constituit de monedele care au pe avers capul zeiței Athena cu coif spre dreapta, iar pe revers un caduceu dispus central încadrat între legenda KΑΛΛΑ (KALLatis) în câmpul din stânga și numele abreviat al magistratului monetar, de exemplu ΙΡΟΔ (IROD), în câmpul din dreapta.

O variantă a acestui tip, cu același gen de avers, este cea care poartă pe revers în partea centrală două spice de grâu, înconjurate de simbolurile proprii zeiței Athena, cu legenda KΑΛΛΑΤΙ (KALLATIs) care le încadrează în partea de sus a imaginii.

Un alt tip distinct al aceleiasi zeități, este constituit de monedele care au pe avers bustul zeiței Athena cu coif pe cap spre dreapta, iar pe revers un scut rotund reliefat, încadrat între două simboluri, arc la stânga, măciucă la dreapta și legenda KΑΛΛΑΤ ΙΑΝΩΝ (KALLATIANON)

ARTEMIS. Alt tip monetar este constituit de monedele care au pe avers capul zeiței Artemis in profil spre dreapta, iar pe revers legenda KALLATIS (KALLATIS), mai jos o tolba pentru săgeți, jos numele magistratului monetar.

Atelierele monetare kallatiene care au emis monede din bronz au fost deschise de pe la 281 a.Chr. și ultimele au funcționat până în secolul I a.Chr.. Într-adevăr în secolul I a.Chr. emisiunea de monede a fost întreruptă. Colonia Kallatis și-a reluat emisiunile monetare abia la începutul secolului al II-lea p.Chr., baterea monedelor continuând până sub Filip Arabul (244-249 p.Chr.), când activitatea monetărilor locale a încetat definitiv.

TOMI (Tomis)

Tomis (astăzi Constanta, România), colonie de origine milesiană ca și Istria, pare să fi fost întemeiată ceva mai târziu. Lipsa unor date precise fac dificilă stabilirea exactă a momentului înființării coloniei de la Tomis. Concluziile care au rezultat în urma cercetărilor arheologice arată că întemeierea sa ar fi putut avea loc chiar înainte de prima jumătate a secolului VI a.Chr. (cca 560 a.Chr.). În secolele VI – IV a.Chr., orașul Tomis a rămas încă în stadiu incipient de dezvoltare, fiind dominat de orașele vecine. În cursul secolului al III-lea a.Chr., a început și ridicarea orașului Tomis, care, în acea perioadă, a bătut primele sale monede, toate emisiuni din bronz. În cursul secolului al II-lea a.Chr., dezvoltarea Tomisului a luat un mare avânt. Prin urmare, începând din a doua jumătate a secolului al III-lea a.Chr., orașul Tomis a bătut numai monedă din bronz, iar emisiunile sale prezintă o mare varietate iconografică.

APOLLO. Un prim tip monetar este reprezentat de monedele care au pe avers capul lui Apollo spre dreapta și pe revers trepiedul împreună cu legenda TOMI, eventual cu aplicare de contramărci (capul lui Helios sau monogramă pe avers iar pe revers nume de magistrați abreviate).

ZEUS. Alt tip tomitan din epoca autonomă îl reprezintă monedele cu capul lui Zeus spre dreapta pe avers și acvila cu aripile desfăcute și legenda înscrisă la stânga și la dreapta, TOMI TON.

HERMES. Un alt tip monetar între emisiunile de bronz tomitane este reprezentat de monedele care au pe avers capul zeului Hermes spre dreapta și pe revers caduceu (kerykeion) încadrat de legenda TO MI și numele abreviat al magistratului monetar ΦΙΛΩ (FILON):

DIOSCURII. Alt tip monetar este cel care are capetele Dioscurilor alăturate pe avers, iar pe revers doi cai la trap. Adesea pe revers se întâlnește numele orașului, TOMI, împreună cu o mare varietate de sigle și abrevieri de nume de magistrați monetari.

DEMETRA. Un alt tip monetar tomitan, din perioada pseudo-autonomă a Tomisului, sunt monedele care au pe avers bustul zeiței Demetra cu voal spre dreapta, în fața ei spic de grâu, pe revers două spice de grâu, legenda înscrisă la stânga și la dreapta, TOMI TQN (TOMITON).

ATHENA. Un tip monetar este cel al căror monede au fost datate până spre jumătatea secolului I p.Chr. și care au pe avers bustul zeiței Athena cu coif pe cap spre dreapta, iar pe revers capul zeului Hermes și legenda TOMOC (TOMOS). Observăm că denumirea orașului a devenit Tomos din Tomi, iar pentru litera S a fost folosit semnul C, ca și în cazul ultimelor emisiuni ale Istriei.

Toate cele trei orașe grecești au bătut monedă de tip Filip II și Alexandru cel Mare. Este vorba de stateri și tetradrahme ale căror reprezentări și legende sunt identice cu originalele. Diferite sunt doar siglele care exprimă atelierele de emisiune.

Trebuie menționat de asemenea, ca toate cele trei orașe grecești Istria, Kallatis și Tomis, au bătut monedă de aur de tip Lysimach, tip monetar emis de fapt de regele Pontului, Mithridates VI Eupator, la distanță de două secole, în perioada primului său război cu romanii, 88-86 a.Chr.:

Stateri de aur emisi de orașele pontice – pe avers capul basileului Lysimach, iar pe revers zeița Athena cu coif pe cap spre stânga, șezând pe tron, sub tron siglele atelierelor monetare ale orașelor grecești: ΙΣ- Istria, ΚΑΛ – Kallatis, ΤΟ -Tomi.

Circulația monedelor orașelor pontice depășește cu mult domeniul înconjurător al acestora. Moneda istriană circula pe spații întinse, cea din argint fiind documentată din abundență în toată Dobrogea și sudul Moldovei, în nordul Mării Negre și, mai rar, în Câmpia Munteniei, nord-estul Bulgariei și sudul Mării Negre. Monedele din

bronz istriene sunt descoperite, în general, în aria directă de influență a Istriei (în Dobrogea) dar există și descoperiri în sudul Moldovei, Oltenia și sud-vestul Transilvaniei. Mult mai puțin circulă monedele Tomisului și Kallatisului, fiind documentate numai în Dobrogea, sudul Moldovei și Câmpia Munteană. Încă din prima jumătate a secolului al V-lea a.Chr., alături de monedele celor trei cetăți vest-pontice amintite, în regiunile extracarpate, mai puțin în cele intracarpate, au circulat și monede emise de alte orașe grecești din bazinul Mării Negre, din cel al Mării Marmara și din nordul Mării Egee. Foarte importante sunt emisiunile orașelor Olbia, Tyras și Kyzic pentru secolele V-IV a.Chr. și cele de la Odessos, Messembria, Panticapeum și Maroneia pentru secolele III-I a.Chr.

Se poate afirma că efectele raporturilor dintre greci și geții autohtoni au contribuit la o accelerare a ritmului de dezvoltare a societății locale. Relațiile au avut un caracter reciproc, nivelul de dezvoltare al celor trei orașe fiind condiționat, în mare măsură, de raporturile cu populația autohtonă.